

Krystyna Turek

Wartości poznawcze śląskich pieśni ludowych

Wartości w muzyce 1, 68-76

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krystyna Turek

Uniwersytet Śląski
Katowice

Wartości poznawcze śląskich pieśni ludowych

We współczesnym życiu społeczno-obyczajowym poznawanie własnej tradycji, poznawanie bogactwa rodzimego dziedzictwa kulturowego jest zadaniem ważnym i pożytecznym, zwłaszcza gdy dotyczy ono powinności edukacyjnych młodego pokolenia Polaków, przede wszystkim dzieci i młodzieży. W obliczu wielu zagrożeń dzisiejszego świata sięganie do wartości rodzimej kultury, do przeszłości i tradycji z jej ugruntowanymi zachowaniami i sposobami życia, zwyczajami i obrzędami może być świadomym aktem społecznym, ale również jednostkowym, indywidualnym przeżyciem intelektualnym, duchowym i poznawczym. Rozmiary takiego przeżycia będą zróżnicowane, zwłaszcza gdy dotyczą całego społeczeństwa, zarówno populację osób dorosłych, w pełni dojrzałych, jak i ludzi młodych, kształtujących dopiero swój charakter oraz własną osobowość. Dla osób starszych samo pojęcie tradycji jest zjawiskiem ważnym, związanym bezpośrednio z ich życiem, bardzo często z osobistymi przeżyciami i doznaniem wyniesionymi jeszcze z domu rodzinnego, z atmosfery wspólnotowych więzi, współżycia sąsiedzkiego, środowiskowego i zawodowego, z przyzwyczajeniami uformowanymi jeszcze w dzieciństwie i latach młodości. Dla wielu z nich tradycyjne wartości skupione wokół rodziny, religii, wokół zasad etycznych, moralnych czy społecznych pozostają nadal podstawowym wyznacznikiem ich postępowania.

W świecie niezwykle szybkiego postępu cywilizacyjnego, społecznego i kulturowego oraz obserwowanych przemian obyczajowych starsze pokolenie rodaków z pewną nostalgią, szacunkiem i pietyzmem podchodzi do różnych zjawisk własnej tradycji. To właśnie oni, bogaci zdobytym doświadczeniem, mogą piękne wartości rodzimej kultury nie tylko przekazywać, ale przede wszystkim utrwać w pamięci następnych pokoleń. Pilnym zatem zadaniem edukacyjnym i wychowawczym, podejmowanym w rodzinie, także w szkole, instytucjach kulturalno-oświatowych czy też zespołów regionalnych, folklorystycznych, pozosta-

je rozpoznanie, a w dalszej konsekwencji kontynuowanie i pielęgnowanie własnych tradycji rodzinnych, regionalnych, narodowych, rozpoznanie źródeł naszej tożsamości. W podejmowanych wysiłkach edukacyjnych generacji ludzi młodych, którzy powinni zdobywać wiedzę na temat własnej przeszłości i całego dziedzictwa kulturowego, wielce pomocnym obszarem w poznaniu źródeł rodzimej tradycji pozostaje twórczość ludowa, objawiająca się w różnorodnych zjawiskach folkloru, w tym również śląskiej pieśni ludowej. Odkrywanie jej walorów artystycznych, mądrych przesłań i wartości poznawczych, dokonywane w procesie kształcenia dzieci i młodzieży, przede wszystkim poprzez lekturę licznych zapisów źródłowych, wydań śpiewnikowych i opracowań naukowych, może przyczynić się do lepszego zrozumienia naszej przeszłości, zrozumienia tradycyjnych zasad współżycia rodzinnego, sąsiedzkiego, wspólnotowego czy zawodowego, opartego na wzajemnym szacunku oraz więzi z drugim człowiekiem, zrozumienia całokształtu tradycyjnej kultury¹.

Odkrywanie i poznawanie wartości zawartych w przekazach pieśni ludowych powinno być rozpatrywane w kilku ujęciach jednocześnie, w płaszczyźnie językowej, tekstowej, muzycznej i komunikacyjnej. Przypomnieć należy, iż pieśń ludowa jest utworem słowno-muzycznym, utworem śpiewanym, w którym słowa współmiernie splecione są z melodią, tzn. słowo i muzyka stanowią integralną całość. Ten artystyczny przekaz łączy w sobie dwa spójne, choć odmienne kody, które scharakteryzujemy i omówimy osobno. Kod słowny ma formę poetycką, wierszowaną, wyraźnie urytmizowaną i rymowaną, ujętą w zwartą zwrotkę, obejmującą różną liczbę i rozmiary wersów. Najlichniesze w materiale pieśniowym są strofy dwu- i czterowersowe. Tekst słowny może być nośnikiem treści emocjonalnych, lirycznych, dramatycznych i żartobliwych, humorystycznych i satyrycznych. Uwzględniając kryteria treści i funkcji pieśni ludowych, rozpoznać możemy gamę utworów uporządkowanych w odrębne grupy, a więc pieśni obrzędowe: doroczne i rodzinne, pieśni powszechne i pieśni związane z różnymi zawodami². W tradycyjnej kulturze ludowej pieśni obrzędowe rodzinne towarzyszyły ważkim wydarzeniom w życiu każdego człowieka. Narodziny, wesele i pogrzeb to tradycyjna triada cyklu ludzkiego życia, oprawiana akcją obrzędową, w której pieśń pełniła zawsze znaczącą funkcję. Śpiew był uroczysty, podkreślał doniosłość chwili, dopełniał swoim przesłaniem całości uroczystości obrzędowej. Dzięki ustnej formie przekazu dokonywanej

¹ Zob. K. Turek: *Dawne i współczesne zapisy pieśni ludowych jako źródło wiedzy o kulturze muzycznej Górnego Śląska*. W: *Źródła muzyczne. Krytyka — analiza — interpretacja*. Red. L. Bielawski, J.K. Dadak-Kozicka. Warszawa 1999, s. 275—284; K. Turek: *Pieśń ludowa w procesie edukacji społecznej*. W: *Dziecko w świecie muzyki*. Red. B. Dymara. Kraków 2000, s. 127—139; K. Turek: *Muzyka ludowa we współczesnym modelu edukacji ogólnokształcącej*. W: *Muzykologia wobec przemian kultury i cywilizacji*. Red. L. Bielawski, J.K. Dadak-Kozicka, A. Leszczyńska. Warszawa 2001, s. 174—179.

² K. Turek: *Górnośląskie pieśni ludowe*. Chorzów 1997.

z pokolenia na pokolenie pieśni towarzyszące najważniejszym chwilom w życiu człowieka zachowały archaiczny charakter. W wielu przykładach żywotne są do dziś. Pieśni cyklu rodzinnego pełniły nie tylko funkcję obrzędową, często magiczną i religijną, wpisaną w przebieg uroczystości, ale przede wszystkim spełniały istotną rolę integrującą, łączącą ludzi wspólnymi uczuciami, zarówno radosnymi, weselnymi, jak i smutnymi, żałobnymi. Obrzędowe pieśni rodzinne, spełniając funkcję wspólnotową, swoim rytualnym śpiewem włączały (przyjmowały) lub wyłączały (żegnały) członka społeczności lokalnej. Człowiek, który żył we wspólnocie, nie czuł się osamotniony.

Podobne znaczenie regulacyjne miały pieśni obrzędowe cyklu kalendarzowego, które wyraźnie oddzielały i odróżniały czas wolny od czasu pracy, dni świąteczne od codziennych. Okres wiosny, lata, jesieni i zimy miał w tradycyjnej kulturze swoje odrębne obrzędy i zwyczaje. Lektura tekstów pieśniowych może wiele nauczyć współczesnego czytelnika i odbiorcę. Obrzędowe pieśni doroczne dowodnie wskazują, jak silne były związki emocjonalne człowieka z własną ziemią rodzinną, naturą i przyrodą, z otaczającym go światem żywym, światem ptaków i zwierząt, światem najbliższym, ale również ze światem pozaziemskim, nadprzyrodzonym, transcendentnym. Hołd oddawany siłom przyrody, zmieniającym się porom roku, zjawiskom atmosferycznym świadczył nie tylko o wielkiej mądrości człowieka, przede wszystkim chłopca — rolnika, żyjącego z darów i płodów ziemi, szanującego żywicielkę — matkę ziemię, ale przede wszystkim o naturalnej, wręcz organicznej jego jedności ze światem żywym i nadprzyrodzonym.

Głęboką duchowość i emocjonalność wypowiedzi odczytujemy również w przykładach wielu odmian pieśni powszechnych. Poznanie własnej przeszłości łatwiejsze będzie podczas lektury przykładów pieśni historycznych, powstańczych, balladowych, patriotycznych i społecznych. Ogromne zróżnicowanie ujęć fabularnych pozwoli na uchwycenie wątków etnicznych, lokalnych, dzielnicowych, narodowych, klasowych, sierocych i emigracyjnych. Ważne fakty z życia rodzinnego i społecznego zachowały teksty pieśniowe podejmujące temat rodziny, współżycia rodzinnego z archetypową kołysanką na planie pierwszym, z rolą matki i ojca, relacji rodzeństwa oraz wzajemnym stosunku rodziców i dzieci. Godzi się przypomnieć, iż kołysanki oraz pieśni dziecięce, zabawowe, wypełniają podstawowy repertuar wokalny dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych. Sięganie do tradycyjnych przykładów ludowych nie tylko urozmaici naszą działalność dydaktyczno-wychowawczą, ale służyć będzie w umacnianiu poczucia łączności przeszłości z teraźniejszością.

Odmienne treści dominują w licznych tekstach pieśni miłosnych i zalotnych, bardzo popularnych w repertuarze śląskim, odzwierciedlające bogatą uczuciowość, sposoby zachowań młodych, zakochanych ludzi, snujących wspólne plany na przyszłość. Tematyka miłosna ma wiele redakcji i ujęć fabularnych; wśród pieśni tego rodzaju zawsze mocno akcentowane są indywidualne cechy charak-

teru człowieka, zwłaszcza pracowitość, skromność, gospodarność, oddanie rodzinie, uczciwość w postępowaniu. Nie brakuje też tonów moralizatorskich, pouczających i wychowawczych, zawartych np. w ujęciach pieśni balladowych. Ważne dla poznania dawnej tradycji pozostają realia zawarte w tekstach pieśni ludowych. Mówią bardzo wiele o kulturze obyczajowej, społecznej i kulturze materialnej, opisują przykładowo wystrój mieszkania czy stroju ludowego, zwłaszcza odświętnego stroju kobiecego i męskiego. Pieśni powszechne nacechowane są również elementami komizmu, żartu i satyry. Tego rodzaju grupa utworów ze względu na swoje doniosłe funkcje, np. zabawowe, terapeutyczne, psychologiczne, katartyczne (oczyszczające), wypełniała ważną część repertuaru ludowego, zachowanego w żywym obiegu do dnia dzisiejszego, zwłaszcza gdy wykorzystywany jest komizm sytuacyjny, komizm postaci i słowa, albo też figury bardziej złożone, zawierające ostrą satyrę jako podstawowy instrument krytyki. Dużą żywotność zachowały też pieśni zwierzęce, powszechnie znane, których świat ulega antropomorfizacji (cykl *Wesele ptaków*) oraz piosenki łańcuszkowe (np. *Służyłem u pana na pierwsze lato*) zdomowione w folklorze dziecięcym.

Wiele cennych informacji zachowały pieśni związane z poszczególnymi zawodami, a więc pieśni gospodarsko-rolnicze, pieśni pasterskie, myśliwskie, żołnierskie, rzemieślnicze, zbójnickie, dziadowskie oraz pieśni górnicze i hutnicze, charakterystyczne dla regionu śląskiego. Pieśni mówią najczęściej o konkretnej pracy i obowiązkach zawodowych, o zwyczajach, normach zachowań, nakazach i zakazach obowiązujących w danym środowisku, o stosunkach między członkami społeczności zawodowej. Wiele z nich akcentuje etos pracy, dumę i godność zawodową. Szczególnie cenne poznawczo pozostają utwory wypełnione realiami odnoszącymi się do przebiegu pracy, do typowych narzędzi i ich nazw, a także do sposobów wykonywania pracy zawodowej, opartej często na kolektywnym i solidarnym współzyciu grupy ludzi, jak przykładowo w górnictwie. Dlatego też z wielu wersów pieśniowych płynie — jakże dziś pouczająca — afirmacja pracy, szacunek dla wysiłku ludzkiego oraz duma z wykonywanego zawodu. Mocno eksponowane są uczucia przyjaźni, a pracowitość, solidność w pracy i uczciwość w postępowaniu należą do zalet najcenniejszych³. Dla współczesnego odbiorcy wartość poznawczą mają te wszystkie przykłady pieśni, które dokumentują czas i miejsce ich zapisu, ujawniają personalia wykonawców oraz sytuację wykonawczą. Szeroką wiedzę potwierdzają utwory, które zachowały cząstkę dawnej, magicznej i wierzeniowej wiedzy ludowej, wspartej światopoglądem chrześcijańskim, utwory opisujące piękno rodzinnego krajobrazu i okolicznej przyrody, pieśni wspominające lokalne nazwy rzek, strumyków, jezior, wzgórz i pagórków, nazwy wiosek, osad, przysiółków,

³ Zob. *Górnicy stan w wierzeniach, obrzędach, humorze i pieśniach*. Red. D. Simonides. Katowice 1988; tam też K. Turek: *Ludowa pieśń górnicza — przegląd tematyki*, s. 207—249.

dzielnic i miejscowości dawno zapomnianych, włączonych już dzisiaj w obszary wielkomiejskie, mające dla współczesnego badacza wartość historyczną, geograficzną, etymologiczną, wartość cennego dokumentu⁴.

Ważkie wartości poznawcze związane są z zagadnieniami artystycznymi śląskich pieśni ludowych. Dotyczą one — jak już wspomniano — warstwy słownej i muzycznej utworów. Kanon artystyczny wypełniają ulubione środki poetyckie stosowane powszechnie w twórczości ludowej, by wymienić typizację, powtarzanie, paralelizm, tj. przeplatanie dwóch obrazów, z których jeden nawiązuje do świata przyrody, a drugi do życia człowieka, dalej porównanie, epitet czy charakterystyczne wykrzyknienie. Typowość stylu pieśniowego uzupełniają liczne zdrobnienia i spieszczania słów, personifikacje i bogata symbolika, którą posługuje się twórca ludowy w pieśniach obrzędowych, weselnych, załotnych i miłosnych. Pieśni ludowe utrzymane są najczęściej w formie dialogu i monologu lirycznego, a ich treści zamknięte w strofach o różnej długości rymowanych wersów, uzupełniane niekiedy refrenami.

O specyficie oraz oryginalności śląskiej pieśni ludowej decyduje wiele elementów, ale na plan pierwszy wysuwa się niezwykle śpiewność i melodyjność utworów, dokumentująca wrażliwość oraz inwencję muzyczną twórcy ludowego, zdumiewa bogactwo kształtów melodycznych, struktur rytmicznych, różnorodność form wyrazowych, symetrycznie rozplanowanych i uporządkowanych zgodnie z zasadami muzyki. W materiałach źródłowych dominują melodie pogodne, utrzymane w trybie durowym, z przewagą następstw tercjowych i sekundowo-tercjowych. Charakterystyczne są zwroty początkowe, występujące w postaci struktur trójdźwiękowych czy też interwału kwarty jako skoku melodii z V na I stopień skali. Wykorzystywane są repetycje dźwięków w budowie motywów i fraz, w wielu melodiach pojawiają się alteracje niektórych stopni skali lub ich opuszczenie, co sprawia, że melodie rozwijają się w ramach skali niepełnej. Mniejszy zespół reprezentują melodie utrzymane w trybie molowym oraz melodie oparte na skalach dawnych, często archaicznych, np. wąskozakresowych i pentatonicznych. Wiele przykładów pieśni zachowało charakter taneczny. W repertuarze śląskim przeważają melodie trójmiarowe z charakterystycznymi wzorami rytmiki mazurkowej, polonezowej i walcerkowej. Na drugim miejscu plasują się pieśni dwumiarowe z popularnymi rytmami polki, a także wzorami marszowymi. Duże zróżnicowanie melodii, ich struktur interwałowych oraz bogata szata upostaciowań rytmicznych decydują w znacznej mierze o charakterze śląskiej pieśni ludowej⁵.

⁴ Zob. K. Turek: *Pieśń ludowa, przegląd tematyki*. W: *Folklor Górnego Śląska*. Red. D. Simonides. Katowice 1989, s. 491—550.

⁵ K. Turek: *Pieśni ludowe na Górnym Śląsku w XIX i w początkach XX wieku. Charakterystyka poetycko-muzyczna źródeł*. Katowice 1986; P. Świerc: *Pieśni i melodie ludowe*. W: *Folklor Górnego Śląska...*, s. 457—489.

Jak podkreślano już wcześniej, poszukiwanie własnych korzeni kultury we współczesnej rzeczywistości staje się aktem ważnym i znaczącym. Wielką pomocą w odkrywaniu trwałych wartości może okazać się analityczny ogląd tradycyjnych form komunikacji, przekazu i transmisji folkloru pieśniowego. Jak stwierdziła Violetta Krawczyk-Wasilewska, „Folklor w aspekcie komunikacyjnym jest interakcyjną formą przekazu wiedzy podmiotu wewnątrz i na zewnątrz własnej kultury. W tym aspekcie dużą rolę odgrywa sam przekaz (komunikat), jego transmisja, sytuacja i kontekst kulturowy, wykonawstwo, a także psychospołeczne relacje między nadawcą i odbiorcą”⁶. Formy komunikacji w tradycyjnej kulturze muzycznej były zróżnicowane. Rozpatrywać je można — zgodnie z zasadami współczesnej nauki — w dwóch perspektywach: wewnętrznej i zewnętrznej. Perspektywa wewnętrzna (wewnątrzśrodowiskowa) obejmuje całość poglądów na kulturę muzyczną lokalnej społeczności wiejskiej⁷. Ogląd zewnętrzny, dokonywany okiem badacza, ma charakter ogólnej refleksji zawierającej najważniejsze spostrzeżenia i wnioski z przeprowadzonej analizy zjawisk ludowej twórczości muzycznej⁸. Dla podjętych tutaj rozważań, skupionych wokół aktu poznania rodzimej tradycji, dość ważne pozostaną ustalenia odzwierciedlające osobliwości długiego trwania, znajomości, popularności i żywotności wielu utworów pieśniowych oraz form ich przekazu. Należy przypomnieć, iż pieśń ludowa jest utworem anonimowym. Funkcjonowała dzięki przekazowi ustnemu, istniała tylko jako odtworzenie lub w pamięci członków danej społeczności. Cechą kultury tradycyjnej była oralność. Każda nowa pieśń musiała znaleźć aprobatę i przyjęcie wspólnoty. Dopiero wtedy mogła wypełnić repertuar śpiewów lokalnych stanowiących własność ogółu. Proces komunikacji obejmował dwie płaszczyzny: horyzontalną, międzyludzką, od człowieka do człowieka (komunikacja *face to face*) i wertykalną, gdy pieśń ludowa przechodziła z pokolenia na pokolenie (przekaz międzygeneracyjny). Proces ten odbywał się poprzez naśladowanie śpiewu, powtarzanie tekstów i melodii pieśni, poprzez pamięciowe przyswajanie lokalnego repertuaru, tzw. kanonu pieśni, przede wszystkim zaś poprzez czynne uczestnictwo w całokształcie życia społecznego i obyczajowego wspólnoty, w kalendarzu wydarzeń jednostkowych, indywidualnych i grupowych, w kalendarzu obowiązujących zwyczajów i obrzędów rodzinnych i dorocznych. Przekaz ustny, pamięciowy, sprzyjał licznym innowacjom, uzupełnieniom tekstów i melodii o nowe jakości wyrazowe, sprzy-

⁶ V. Krawczyk-Wasilewska: *W obronie folkloru, czyli dialog między tradycją i współczesnością*. W: *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*. Red. D. Simonides. Opole 1995, s. 102.

⁷ J. Stęszewski: *Muzyka ludowa*. W: *Etnografia Polski*. T. 1: *Przemiany kultury ludowej*. Red. M. Biernacka, M. Frankowska, W. Paprocka. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1981, s. 256—257; P. Dahlig: *Muzyka ludowa we współczesnym społeczeństwie*. Warszawa 1987.

⁸ L. Bielawski: *Tradycje ludowe w kulturze muzycznej*. Warszawa 1999.

jał wariantywności ujęć pieśniowych, tak charakterystycznych dla tradycyjnej kultury wokalne. Świadczył dowodnie o potencjale twórczym wielu wykonawców, śpiewaków i instrumentalistów ludowych.

Pieśni ludowe, oprócz funkcji komunikacyjnej, pełniły wiele innych, w tym ważną funkcję estetyczną, kształtowały lokalne gusty wykonawców i odbiorców muzyki ludowej, odzwierciedlały ich stany emocjonalne, nastrój i samopoczucie⁹. Warto zwrócić uwagę na zróżnicowanie lokalnej społeczności muzycznej, która dzieliła się na dzieci, młodzież i dorosłych. Ich repertuar był odmienny, zawsze dostosowany do potrzeb i możliwości uczestnictwa w kulturze. Śpiewy dzieci wiązały się z zabawami oraz niektórymi obrzędami dorocznymi, kobiet — z małżeństwem, macierzyństwem, rodziną i obrzędami, mężczyzn — z osobistą przyszłością, z wykonywanym zawodem i obrzędowością. Ludowa praktyka muzyczna wyróżniała śpiewy grupowe (np. pieśni obrzędowe, ballady, przyśpiewki) oraz wykonania solowe (np. gdy kobiety nuciły dzieciom kołysanki). W określonych sytuacjach śpiewom grupowym przewodziła jedna osoba, np. czepiarka, starosta, staroscina, starsza družka podczas wesela czy przewodnik, tzw. śpiewok podczas obrzędu pogrzebu. Zauważyć wypada, że pieśń ludowa odgrywała w tradycyjnej kulturze ludowej doniosłą rolę, towarzyszyła człowiekowi od narodzin do śmierci, wypełniała chwile radosne i smutne, sprzyjała refleksji indywidualnej i zespołowej. Podkreślała piękno i znaczenie epizodu obrzędowego, była obligatoryjnym składnikiem obrzędów ludowych. Śpiew był zawsze ważniejszy niż wypowiedane słowa. Śpiew uszlachetniał słowa w opinii wielu informatorów. Dlatego ważne znaczenie miały: czas, miejsce i okoliczności wykonywania danej pieśni. Nie było ono dowolne, ale uporządkowane i czytelne dla społeczności lokalnej. Przykłady pieśni pochodzące z zasobów śląskich wyraźnie podkreślały, co wypadało i co należało śpiewać, gdzie, kiedy i przez kogo mogły być wykonywane. Podział repertuaru był określony i obowiązujący, jak w przypadku pieśni obrzędowych. Czytelna była również ich intencjonalność, pieśni realizowały bowiem konkretne zadania, wyrażały np. życzenia, prośby i pouczenia oraz odzwierciedlały stosunek człowieka do otaczającego go świata. Cały system funkcjonowania i komunikacji folkloru pieśniowego umacniał poczucie wspólnoty i więzi grupowej, rodzinnej, regionalnej, środowiskowej, społecznej. Był dla tej społeczności zrozumiały, nie wymagał objaśnień. Wspólny śpiew połączony często z muzyką i tańcem jednoczył i umacniał ludzi w poczuciu własnej tożsamości, był nieodłącznym elementem życia społeczno-obyczajowego tradycyjnej kultury ludowej. Bardzo trafne pozostają uwagi Ludwika Bielawskiego, który napisał: „Naturalne rytmy czasowe zostały zorganizowane w ludowy kalendarz obrzędowy i kalendarz ko-

⁹ Zob. K. Turek: *Funkcje śląskiej pieśni ludowej*. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej. VIII konferencja naukowa, 26—28 października 1995*. Red. M. Bąk [i inni]. Wrocław 1996, s. 163—169; K. Turek: *Pieśń ludowa — jej funkcje i znaczenie w kulturze Górnego Śląska*. W: *Kultura. Język. Edukacja*. Red. R. Mrózek. Katowice 1995, s. 243—257.

ścielny, w sezony szczególnej aktywności muzycznej i okresy zakazu jej uprawiania. Kulturowo zorganizowany czas, o silnym znaczeniu symbolicznym, przenosił te znaczenia na muzykę, która sama swym istnieniem ten czas wyrażała i potwierdzała jego sens zachowaniami obrzędowymi i wierzeniami. Podobnie jak miejsca w czasie, tak i miejsca w przestrzeni ulegały sakralizacji, miały wymowę symboliczną. Nie każda muzyka była odpowiednia w każdym miejscu. Kultura ludowa wprowadzała do środowiska człowieka ład, który we współczesnej epoce przemysłowej ulega zburzeniu”¹⁰.

Zaprezentowana część ważkich informacji, dotycząca zagadnień tradycji, jakie zachowały się w przekazach śląskich pieśni ludowych, jest zaledwie wprowadzeniem do dalszych rozważań natury poznawczej. Zbiory pieśni ludowych mogą wciąż inspirować oraz pobudzać do nowych odkryć, interpretacyjnych ustaleń w sferze ujęć poetyckich, ukształtowań melodycznych, wzajemnych relacji tekstowo-muzycznych, treści i przesłań zawartych w pieśniach. Tylko dokładne odczytanie i rozpoznanie zasobów źródłowych pozwoli na uchwycenie całej gamy walorów poznawczych. Śląska pieśń ludowa stanowi bowiem skarbnicę wiedzy o całości ludowej kultury tej ziemi. Każda grupa pieśni przedstawia własne i odrębne wartości, każda ma swoje śląskie odrębności. To poprzez odkrywanie odmian tekstowych i melodycznych oraz różnych kompozycji utworów ludowych poznać możemy tradycyjne życie naszych przodków, życie śląskich społeczności lokalnych z ich dążeniami i pragnieniami, zasadami współżycia i współodczuwania, wzorami zachowań moralnych i etycznych. Warto pamiętać, iż cały system wartości skupiony wokół ziemi, pracy, rodziny, wokół stosunku człowieka do świata ziemskiego i pozaziemskiego, do wszechświata, do kosmosu, jak również zasady współżycia z drugim człowiekiem, rodziną i wspólnotą, usankcjonowane tradycją, były gwarantem bezpiecznego życia.

Ogólny przegląd ludowej twórczości pieśniowej ujawnił, iż pozostanie ona niezwykle cennym świadectwem czasu, ważnym źródłem informacji o tradycji, pozostanie dokumentalną księgą człowieczeństwa. Pieśń ludowa przechowała bowiem ukształtowany wielowiekowym doświadczeniem ludzkim cały system filozoficzny tradycyjnej kultury ludowej, utrwaliła wiele cennych wartości poznawczych, humanistycznych, artystycznych, estetycznych, moralnych, ekologicznych, bez których trudno sobie wyobrazić życie współczesnego człowieka.

¹⁰ L. Bielawski: *Muzyka w tradycji i życiu współczesnym*. W: Oskar Kolberg. *Prekursor antropologii kultury*. Red. L. Bielawski, J.K. Dadak-Kozicka, K. Lesień-Płacka. Warszawa 1995, s. 153.

Krystyna Turek

Cognitive values of Silesian folk songs

S u m m a r y

The article is a general reflection on the issue of cognitive values of Silesian folk songs. The song repertoire was looked at in the article from several perspectives, taking into consideration its connections with a folk tradition. Much onus fell on the lexical layer characterizing the reality and diversity of song content and function. The basic scope of artistic means within poetics and song melody was discussed. Important comments concerned the means of transmission, rules of functioning and folklore communication.

The suggestions encouraging the audience to read the song parts proved the fact that Silesian folk songs are the book of knowledge on traditional, family, social and artistic culture, and a fundamental source of getting to know the past, as well as consolidating the feeling of one's own identity.

Krystyna Turek

Les valeurs cognitives des chants folkloriques silésiens

R é s u m é

L'article est une réflexion générale sur la problématique des valeurs cognitives des chants folkloriques silésiens. La création des chants est analysée dans le texte sur quelques niveaux, en prenant en considération ses liens avec la tradition populaire. L'auteur consacre beaucoup d'attention aux problèmes linguistiques, en caractérisant la réalité, la diversité des contenus et des formes des oeuvres. Elle décrit le répertoire premier des moyens artistiques dans le domaine de la poétique et de la mélodie des chants. Les observations importantes concernent les formes de transmission, les règles de fonctionnement et de communication folklorique.

Les propositions incitant à la lecture des motifs de chants prouvent que les chants folkloriques silésiens sont un dépositaire du savoir sur la culture traditionnelle de moeurs, de famille, de société et d'art ; ils sont une source de la connaissance du passé et du renforcement du sentiment de l'identité propre.